

ПОНЯТИЕ ЗА СТОПАНСКИ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ. СЪПОСТАВКИ МЕЖДУ ГЕРМАНСКАТА И БЪЛГАРСКАТА УРЕДБА И ПРАКТИКА

Сава Петров

УВОД

Всички разкрити и разследвани досега престъпления на „белите якички” имат нещо общо помежду си. Те не са случайни, изолирани актове, „грешна стъпка” в живота на един човек и донякъде се отдалечават от схващането на углавното престъпление като социална патология - поведение на отделна личност с недобра социална интеграция, което се отклонява екстремно от обществените очаквания и наложения правопорядък и получава всеобща негативна оценка.

Стопанските престъпления съдържат структурирано поведение и са резултат от доброволно взаимодействие на замесените лица – субекти в стопанския оборот. Принципът за икономическа ефективност, респ. принципите на рационално участие в пазарните отношения обуславят не само легалното поведение на стопанските субекти, но и противоправното им такова. Тоест икономическото престъпление се схваща като една стопанска операция, метод за извличане на печалба. Затова всички онези фактори, които са способни да увеличат печалбата – специализация в дадена област, контрол и върху приходите и разходите, отчетност, привличане на експерти, сдружаване, взаимодействие с останалите в бранша, непременно намират място и при илегалните действия на участниците в пазара.

От друга страна, образуването на йерархични, по правило конспиративни криминални структури за планомерно, с разпределение на задачите и насочено към извличане на печалба вършени на престъпления, е характерно за **организираната престъпност**. Обективно организираната престъпност винаги предполага участието на множество извършители, докато стопански престъпления все пак могат да бъдат извършени и от отделната личност, макар че имат естествена склонност да прерастват в групови занимания. В този смисъл приложното поле на понятието „организирана престъпност” е по-тясно, защото трябва да отговаря на повече условия, включващи сдружаване, изпълнение на общи решения, съучастие. Погледнато от друг ъгъл обаче, стопанските престъпления са една от възможните цели на криминалното сдружаване и образуването на престъпни групи. Тоест конкретният „предмет на дейност” на една организирана престъпна структура може да бъде (и често е) вършенето на престъпления, които не могат да се определят като стопански, макар да са насочени към извличането на печалби – напр. разпространение и трафик на наркотици, трафик на хора, изпълнение на поръчкови убийства. Затова, макар и свързани, двете явления си имат самостоятелно битие и е трудно едното да послужи пълноценно за обяснение на другото.

ЩО Е СТОПАНСКО ПРЕСТЪПЛЕНИЕ?

Използването на словосъчетанието „**стопанско (икономическо) престъпление**” се радва на нарастваща популярност. Не може да се премълчи обаче, че механизмите на извършване на този вид престъпления са изключително **многообразни** и образуват една сложна картина с неясни очертания. Затова дори германското право, известно със своя позитивен и подробен регламент, не предлага единна или всеобщо призната дефиниция на понятието „стопанско престъпление”, макар че опитите да се сътвори такава датират още от края на XIX век. Те продължават и сега, като възловият

въпрос е как понятието „стопанство” да се обвърже с понятието „престъпление”. Дали става дума за престъпление, извършено стопанската среда (*критерий на местопрестъплението*), или за престъпление на стопански фактор (*критерий на извършителя*), или за престъпление срещу стопанството (*критерий на засегнатия обект*)?

На практика голямата част от този вид престъпления (имащите конкретен пострадал) гравитират около едно ядро – измамата в нейните различни проявни форми. Те обаче са толкова много, че е неудачно да се подходи синтезирано, с твърдението, че стопанското престъпление в същината си е една измама, нито пък да се изброят като в каталог всички деяния, отговарящи на това понятие. Освен това има и деликти, които не засягат конкретни лица, влезли в отношение с дееца (*напр. престъпленията против свободната конкуренция, подкупът, престъпленията свързани с индустриалното замърсяване на околната среда*). Въпросните деяния нямат конкретен, нямат даже определяем пострадал, нито дават възможност да се определят точно имотните вреди, за да е налице измама. Въпреки това, тези състави още първи прочит сякаш пасват много добре на понятието за стопанско престъпление.

Горното донякъде обяснява трудностите пред законодателя и административния нормотворец да се постигне изчерпателна дефиниция. Това не е сторено в Германия с първите законодателни усилия на Федералната република, които имат за цел да очертаят полето на т. нар. „стопанско наказателно право” (*Wirtschaftsstrafrecht*). Със едноименния закон от 1949г. (*Wirtschaftsstrafgesetz vom 26.7.1949.*) не е сполучило постигането на една материална дефиниция, а по-скоро са уредени критериите, по които бива различавано престъпното поведение в сферата на стопанството от административните простъпки, които не се наказват по углавен ред (вж. *Mueller-Gugenberger/Bieneck – “Wirtschaftsstrafrecht” 2006 §3, стр. 54-55*)

Все пак нормата на § 74с от Закона за устройство на съдилищата в Германия (*Gerichtsverfassungsgesetz - GVG*) дава контури на понятието и помага за съставянето на работни дефиниции, с които си служат правоохранителните органи.

Назованият текст урежда компетентността на **стопанските камари** в Окръжните съдилища. Това са особени съдебни състави, които разглеждат наказателните дела с обвинения за стопански престъпления и не са предвидени във всеки Окръжен съд. При районирането на правораздавателните органи, няколко съдебни окръга биват обединявани и само в едно от окръжните съдилища действа специализирана стопанска камара. На този съд са съответни т. нар. „**подсилени прокуратури**” (*Schwerpunktstaatsanwaltschaften*), в чиято структура задължително има **стопанско отделение** (*Wirtschaftsabteilung*). Темата ще бъде разгледана подробно по-долу, при обсъждане на организационните мерки за противодействие на икономическата престъпност.

I. Според въпросния § 74с от германския Закон за устройство на съдилищата (GVG), стопанските камари са компетентни да разглеждат следните дела:

- За престъпления по Закона за патентите, Закона за опазване на сортовете, Закона за обозначаване на търговските стоки, Закона за вкусовите образци, Закона за защита на конкуренцията, Закона за акциите, Закона за сдруженията, Закона за права върху изобретенията и др. закони с трудно преводими заглавия, насочени към защита правата на потребителите и дребните акционери.

Само за пояснение следва да се отбележи, че германското наказателно право не е напълно кодифицирано и има и други източници, освен Наказателния кодекс.

- За престъпления по законите за банковото, депозитното, кредитното и борсовото дело, както и по Закона за застрахователния надзор и Закона за търговия с ценни книги.
- За престъпления по Закона за стопанството от 1954г., Закона за международното стопанство, Закона за валутното стопанство, както и за престъпления по други закони, нарушаващи митнически и данъчни разпоредби и правилата за финансовите монополи.
- За престъпления по Закона за виното и Закона за храните.
- За измама с публични субсидии, инвестиционна и кредитна измама, умишлен банкрут, облагодетелстване на кредитори или длъжници.
- За престъпления против конкуренцията и подкуп в стопанския оборот.
- За обикновена измама, компютърна измама, безстопанственост и злоупотреба с доверие (*Untreue*), лихварство, подкуп, **доколкото за правилната преценка на случая изисква особени познания от областта на стопанския живот.**

Макар и с уговорката, че горното изброяване обслужва изцяло **прагматични цели**, променя обхвата си по волята на законодателя, и не е постижение на правната мисъл, теорията също се занимава с него. Така в *Mueller-Gugenberger/Bieneck - "Wirtschaftsstrafrecht" 2006. стр.56-57* авторите са направили опит въз основа на изброителния текст да изведат правните области, които са засегнати от деянията (родовия им обект), за да бъдат определени тези престъпления като стопански. Приема се, че такива са: (1) всички деликти, насочени срещу конкуренцията и актовете на корупция в стопанската сфера; (2) престъпленията, засягащи правната област на търговските дружества и несъстоятелността; (3) престъпленията в областта на банковото и борсово право; (4) престъпленията против данъчната, митническата и финансовата система; (5) престъпленията, свързани с производството и търговията с храни и напитки; (6) измамите при кредитиране, усвояване на субсидии и набиране на капитал. Цитираните автори държат на по-общ поглед върху стопанските престъпления – тези, които типично се извършват от предприемачите при упражняването на стопанската им дейност и препоръчват разработването на допълнителни критерии, по които да се разпознава нуждата от специални познания в областта на стопанското право. Изразява се също мнение, че в тази област са необходими специални процесуални правила, улесняващи доказването и доразвиване на системата от санкционни норми със засягане и на юридически лица.

Описанието на делата, които са подсъдни на стопанските камари към Окръжните съдилища и последното изречение на т.б са позволили на разследващите полицейски органи да стигнат до **работна дефиниция** на понятието „стопанско престъпление”, която им дава един чисто практически ориентир при разпределение на работата. Според тази дефиниция, редом с конкретно посочените в § 74c от GVG състави, стопанско престъпление ще е налице при тези **деликти, които са извършени в рамките на действителна или мнима стопанска дейност, които извън увреждането на конкретно лице засягат стопанския живот, или могат да увредят общността, като за това се използват привидно законни форми, или се злоупотребява с възможностите на действащото право или отношенията на доверие в стопанския обмен и (или) тяхното разследване изисква специални икономически познания** – вж. *Wirtschaftskriminalitaet ВКА - Herbsttagung, 2002, стр. 32* и *Andreas Hey – Die oekonomische Analyse ausgewaehlter Wirtschaftsstraftaten 2004. стр.29-30.*

Практически, вариантите за наказателно-правна квалификация на поведението, което отговаря на горното описание не са толкова много. В крайна сметка обвинението най-често би било формулирано по някой от изрично посочените в § 73c от GVG

състави. Ползването на този ориентир обаче е важно за разследващите органи и прокуратурата, защото им позволява още в самото начало на разследването, когато е рано за прецизни юридически формулировки, да вземат решение дали делото да бъде поето от специализираните структури.

II. Още преди да се роди горната работна дефиниция без научни претенции, **юриспруденцията в Германия** е предлагала юридически по-обосновани и синтезирани теоретични определения на явлението. Така според *Ostendorf стопанската престъпност обхваща цялата палитра от деликти, чрез които съществуващата икономическа система се използва за криминални цели*. Друг автор - *Marschdorf* предлага определение, което изхожда от белезите на изпълнителното деяние. Според него стопански престъпления са тези, *които се извършват чрез разнообразни действия, замислени и използвани от дееца така, че при упражняване на дейността му да си набави предимство или облага за сметка на друга личност чрез използване на неистина или премълчаване на истина*.

Общотеоретичният подход обаче **не е съвсем полезен** за достъпно и нагледно очертаване границите на стопанското престъпление. Формално-юридически те трябва да бъдат съобразени и с понятията „умисъл“, „имотно увреждане“, „въвеждане в заблуждение чрез лъжливо представяне или премълчаване на съществени факти“, „измамливо поведение“ и „набавяне на облага“, проявявани заедно и по отделно в различни престъпни състави. Налагането на един неконкретен теоретичен модел към живите казуси, когато са все още в процес на изясняване е трудно за практиците от досъдебното производство, които се нуждаят от начална отправна точка, за да организират провеждането на разследването.

III. **Други обществени науки**, които граничат с юридическата, също са се занимавали с този проблем. Не винаги той е назоваван със суховатото словосъчетание „стопанско престъпление“, но белезите му са същите, само че погледнати от друг ъгъл.

За **социологията** изходна точка е личността на извършителя и възможностите да бъде съставен един типаж. Определено стопанските престъпления дават добра почва са обобщения по този признак. Именно социологията е създала през 30-те години на миналия век класическото понятие „*white-collar-crime*“ (престъпление на „белите якички“). Тази словесна находка се приписва на американския психолог и социолог *Sutherland*. Целта ѝ без съмнение е да отграничи определен тип корисни престъпления, които съвсем не са предизвикани от материална нужда. Техни автори са лица от горните социални и икономически слоеве и деянията са извършени в рамките на упражняваната от тях професия. Ето как се оформят четири признака, които дават най-старото социологическо определение на понятието „стопанско престъпление“ Те са нарушаване на наказателния закон (1) от почитана и високопоставена личност (2), която произхожда от горните слоеве на обществото (3) и върши престъплението в рамките на професионалната си дейност (4).

Макар и класическо, горното определение е било и бива критикувано тъкмо с аргумента, че не отговаря на обществено-икономическите условия, които са се променили от времето на създаването му насам (*вж. напр. Steve Tombs в сборника „White-collar-crime research. Old views and future potentials“, 2001., стр. 28*). Спори се, че високото социално положение и „почитта“, която трябва да предизвиква извършителят със своите качества и успехи, не са надеждни критерии, защото са много относителни. За днешната социология престъпността на „белите якички“ все повече се доближава до една „професионална“ престъпност на служители, облечени с доверие и злоупотребили с него, без да е толкова значим фактът какво е мястото им в социалната

стълбица и дали се радват на всеобща почит. Така са се родили и новите понятия „*occupational crime*” и „*corporate crime*”, т.е. престъпления, свързани с *професионалната позиция* и *корпоративните отношения*. Макар и не така атрактивни, като определението на *Sutherland*, те сякаш по-добре пасват на съвременните белези на стопанското престъпление.

Криминологичната наука, която е по-близка до наказателното право и стои между него и социологията, стига до свои емпирични определения за стопанския деликт. Донякъде изненадващо те са доста по-широки от социологичните дефиниции и обхващат всяко противоправно събитие в стопанския обмен между участниците в икономическия живот. Тук се отнасят не само съставите на престъпления, но и административните нарушения и дори погазването на гражданско-правни норми, които водят до основания за търсене на отговорност за небрежност или обезщетяване на вреди, включително и от изкуствени правни субекти – юридически лица.

Същият метод обаче се използва и от правната теория, при разработването на понятието „стопанско наказателно право” (*Wirtschaftsstrafrecht*). Изходното разсъждение е, че широкото понятие обхваща всички нарушения на правилата за функциониране на стопанството, които са скрепени с публично-правни санкции и са повод за упражняване на държавна принуда. В този смисъл авторите определят и градацията „*пред-, квази-, и криминално наказателно право*”, в зависимост от това дали се предвижда налагането на углавно наказание за престъпен състав, или административно наказание за простъпка с по-лека тежест. (вж. *Mueller-Gugenberger/Bieneck – “Wirtschaftsstrafrecht”, 2006, стр. 48-54*).

Свои тези по въпроса предлагат теоретиците в **икономическата наука**. Те наблягат не върху конкретиката на деянията, а върху други значими белези. Определящо е наличието на осъществени стопански трансакции, при които един от участниците взема решение при условията на информационна асиметричност, която бива постигната чрез погазването на (наказателно)правни норми.

За настоящото изследване обаче най-важни са **практически значимите определения**, т.е. тези, въз основа на които в наказателния процес се решават въпросите за компетентност и подсъдност – § 74с от Закона за устройство на съдилищата и основаната върху него дефиниция, с която си служат полицейските разследващи органи, уредена в Основните насоки за обмен на криминално-полицейска информация. Дефиницията наистина е тровава и няма претенции за научност (по-горе авторът на изследването е направил мъчителен опит да я преведе от недиректен източник). Тя обаче предопределя организационни решения във Федералната криминална полиция (*Bundeskriminalamt – ВКА*) при разследването на стопански престъпления и (по-важно!) режима за обмен на информация между правоохранителните органи. Поради това ролята ѝ в практиката е по-голяма от научно избистрените разсъждения на теоретиците.

ДРУГИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА СТОПАНСКАТА ПРЕСТЪПНОСТ

Икономическите престъпления се отличават до известна степен от това, което обикновено влягаме в понятието „криминален акт”. За разлика от убийството, грабежа, кражбата, при тях сякаш се губи онази предметност и непосредственост на деянието и следващите го вреди. Икономическите престъпления затова и не са някаква насилническа интервенция на външни фактори, а съпровождат нормалното професионално ежедневие. Все пак се преследва една основна цел – користната, и

затова се счита, че икономическата престъпност е проява на старата и добре позната престъпност целяща обогатяване, но с „нова премяна”. Тази особеност във формата прави така, че да се размиват границите между стопански и престъпен акт и да се наложи един нов, „граничен” морал в икономическата област. Негов белег например е стремежът да се следва буквата на конкретни норми, но съдържанието на действието да е така такова, че да постига цели, различни от целта, която си поставя цялата правна система – справедливо регулиране на обществените отношения.

I. Един от най-важните белези на стопанските престъпления е техният **вредоносен характер**.

Статистически погледнато, деянията от този вид не са част от масовата престъпност. Въпреки това „квотата” на причинените щети от подобни престъпления е изключително висока и ги характеризира като силно вредоносни. Изводът може да се направи дори само на база разкритата и наказана престъпност с непосредствени материални последици. Той би бил още по-категоричен, като се има предвид относително ниската разкриваемост на икономическите престъпления. Освен това някои от вредите не са измерими в абсолютни стойности. Такива са например причинените с престъпленията против конкуренцията, картелните съглашения и пр. Точното изчисляване на вредите се затруднява и от факта, че някои от вредите имат директен характер, а други се формират опосредено – зависят от допълнителни фактори, различни от престъпното деяние, например по какъв начин са употребени средствата, „спестени” при укриване на данъци.

Освен материални, могат да настъпят и нематериални щети, които също са стопански значими. Специално значение имат загубата на търговски имидж, или доверие в търговския оборот, както и намаляването на увереността, че държавата е способна да поддържа справедлив регламент в пазарните отношения.

II. Обединяваща черта на стопанските престъпления е тяхната висока „заразност”. Германската правна теория обозначава с този термин обстоятелството, че всеки успешен опит на един пазарен субект да си осигури по-добра позиция на пазара с престъпни средства, прави останалите в бранша неконкурентно способни. За да задържат позициите си те не могат да разчитат на легални средства и прибегват до същия тип противоправно поведение – картелни съглашения, подкупи, наговаряне на оферти. Понеже тази верижна реакция протича под действието на рационални, икономически катализатори, не е възможно да ѝ се противопостави само със средствата на наказателното право. Тук основна роля следва да играят различните надзорни инстанции в съответните браншове – сметни централи, вътрешни ревизии, одиторски комисии и пр.

В Германия неефективността на контролните механизми се определя като хранителна среда на явлението и се обяснява с няколко причини. Ролята на „външни проверяващи” там е поета от независимите одитори (Wirtschaftspruefer). Силната конкуренция в този бранш налага намаляване на разходите, респективно обхвата на проверяваната материя, съсредоточаване на проверката в т.нар. „рискови зони”, които биват определени от одитора. Извън тях контролът се оказва неосъществен. За одиторите важи специална разпоредба от германския наказателно-процесуален кодекс - § 53, която ги задължава да не разгласяват фирмени тайна, станали им известни по време на одита и е условие за отказ да дават показания като свидетели. Одиторите докладват резултатите само на управляващите проверявания стопански субект и неговите контролни органи, върху които тежи задължението да информират правоохранителните власти в случаи на тежко нарушение. Как се разбира това

задължение в стопанското ръководство е съвсем друг въпрос, особено ако констатациите уличават именно ръководството. От друга страна, при проява на повече ловкост при компилирането на информацията, недобросъвестните стопански ръководители си осигуряват положителни заключения на одита по рискови свои проекти. Наличието на одиторски подпис и печат тогава се използва за привличане на финанси за осъществяване на проекта и при невярно представяне на риска, но с малка опасност за предприемача да бъде обвинен в нарушение или престъпление.

III. Стопанските престъпления се отличават с **умисъл** като форма на вината. Индиция за неговото наличие са действията за прикриване на информация, подвеждане и поддържане на неверни представи. Рационалното стопанско поведение следва да се основава винаги на пълноценна информация. При стопанските престъпления точно това условие се потъпква и се създава обстановка, при които решенията се вземат след умишлено прикриване или изкривяване на данните. Ако те се коректно представени и правото на информиран избор е гарантирано, стопанско престъпление не ще е налице, независимо колко (не)целесъобразно е било взетото решение.

IV. Както е отчела и социологическата наука, **личността на дееца** е особено характерен елемент на стопанските престъпления. Криминологията също се опира основно на обществения статус и типизирани белези на извършителя, за да стигне до своето определение за стопанско престъпление.

Нормативната наука наказателно право, обаче, като че ли не е в състояние да формулира дейцовото качество така, че да го превърне в белег от обективната страна на всяко стопанско престъпление. Причината е в многообразието на проявните форми и твърде „отворената“ дефиниция на понятието стопанско престъпление. Съставите, по които то може да се квалифицира според германското право, са най-многообразни. Повечето от тях не поставят специални изисквания към субекта. Други стопански престъпления могат да бъдат извършени само от този, който притежава качеството „носител на публична служба – *Amtstraeger*“ по §11 ал.2 от ГНК, а за неговото определяне важат и функционални критерии, както ще стане дума по-долу.

Все пак повече от ясно е, че извършител на стопанско престъпление не може да се окаже който и да е, а е нужно деецът да притежава такива свойства, които да го свържат с общественото отношение, бранено от наказателно-правната норма. Немалко състави на икономически престъпления по германското право, които условно можем да наречем „специални“ заради мястото им в отрасловите закони, изрично поставят изискване за определено качество на дееца. Така нормите на §§ 82 и 84 от *Закона за дружествата с ограничена отговорност (GmbHG)* уреждат наказателна отговорност за неправомерни действия на *управителя* на търговско дружество и на *члена на представителен колективен орган*.

За отбелязване е и приносът на съдебната практика, посредством който се набляга върху действителната, на формална връзка между дееца и засегнатия обект. Този принос може да бъде илюстриран тук с един пример. Като основание за търсене на наказателна отговорност за стопански престъпления, съдебната практика е развила фигурата на „*фактическия управител*“, т.е. този, комуто на практика е поверено управлението на делата на предприятието, независимо че официално не е упълномощен или избран на ръководен пост. Систематизирани са дори критериите, по които следва да бъде разпознато такова лице, преди да му се признае качеството субект на стопанско престъпление.

V. Особено е и положението на **пострадалия** от стопанското престъпление.

1. Когато има непосредствено увреден (напр. при престъпления против собствеността – измама във всичките ѝ форми, безстопанственост и злоупотреба с доверие), неговото поведение сякаш способства за изчерпването на престъпния състав. Това се дължи на интерактивните икономически взаимоотношения и между извършител и пострадад, които в крайна сметка окончават с настъпването на противоположния резултат. Щом и двете страни със свои волеви действия са довели случката до там, то и степента на съпричиняване при тези престъпления е сравнително висока. В германската литература това съпричиняване бива наричано условно „вина на жертвата” и в практиката често се изтъква като довод за оневиняване на извършителя. Криминологично може да бъде защитена дори следната теза: извършител и пострадад си приличат толкова много, че някои „жертви” на икономически престъпления само поради случайност не са се оказали в положението на извършители. Те иначе биха направили без особени скрупули всичко, за да продължи „ефектът на доминото” и след тях, с цел друг да понесе негативните последици от поредицата неправомерни стопански актове, а те самите да профитират, но просто не са получили шанс.

2. При липса на горната непосредствена връзка, между извършителя и жертвата винаги има дистанция, която може да се окаже и времева, и пространствена. Пострадал в тези случаи се оказва държавата, анонимният потребител, данъкоплатецът, жителите на определен регион. Твърдението важи в най-голяма степен за онези състави на икономически престъпления, които имат по-абстрактен обект на защита – напр. *държавния фиск, потребителските права, принципът на пазарна конкуренция*. Най-типичните стопански престъпления с анонимен пострадад са подкупът и другите корупционни актове. В подобни случаи и трудностите пред успешното провеждане на наказателното производство са повече, тъй като процесът страда от недостиг на доказателствени средства и невъзможност да определи точния размер на щетите. Или както е обобщил германският автор *Poetring*: „...колкото по-абстрактен е обектът на наказателно-правна защита, по-малко е застрашаването на индивидуални права, по-голяма е дистанцията между жертва и извършител, по-анонимен е пострадалият, толкова по-малки са шансовете за ефективно наказателно преследване”.

3. С методите на други науки, с които наказателното право граничи – социология и криминология, може да бъде изведена още една особеност при стопанските престъпления. Някои германски автори я наричат „ефектът на Робин Худ” и тук се има предвид драстичната разлика в отношението, което срещат жертвите на грубата насилническа престъпност, от една страна, и **конкретните пострадади** от флагрантната, „изпипана” икономическа престъпност. Докато първите получават съчувствие и съпричастност, към вторите отношението е по-индиферентно, а понякога, когато пострададите са от социалната и икономическа върхушка или представители на корпоративния капитал, солидарността е по-скоро за извършителите. В случаите, когато липсва конкретен пострадад, по-трудно се осъзнава вредния ефект от престъплението за общността, което също влияе върху възприемането и осъдителната оценка на деянието.

VI. От **наказателно-процесуална** гледна точка комплексността и фактическата сложност на стопанските престъпления се проявяват в мащабни и дълго продължаващи разследвания. При големи дела случаите на петгодишно разследване не са рядкост, а по правило досъдебното производство за стопански престъпления не трае под 2 години в Германия. Този ефект се дължи и на легалитетния принцип, задължаваш прокуратурата и органите на досъдебното производство да разследват всички аспекти на наказуемото поведение, без да им се дава възможност изкуствено да опростяват случая, да

изключват от предмета на доказване определени факти и тези, чието установяване е трудоемко или относително маловажно. В резултат, освен че са бавни и обстоятелствени, разследванията на стопански престъпления изискват привличането на експертни знания от други области и са изключително скъпи.

Практически в Германия още в изминалите десетилетия са се опитали да намерят решение, като са включили в щата прокуратурата икономически експерти. При разследвания на стопански престъпления те проучват материалите редом с прокурора и го подпомагат с експертни становища. По същество се стига до разширяване границите, в които прокуратурата упражнява своя собствена компетентност, за което ще стане дума и по-долу. В сравнение с привличането на външни експерти на хонорар това се е оказало много по-рентабилно от гледна точка на разходите. Проблемите обаче могат да бъдат пренесени във фазата на съдебното производство, защото се поема съществен риск тези експертни становища да бъдат игнорирани, поради обвързаност на експерта с една от страните.

VII. По-нататъшен белег на стопанските престъпления е способността им да се **срастват** с формите на организирана престъпност и бързо да напускат националните граници. Горното се обяснява с все по-голямото интернационализиране на пазарите и мобилността на участниците в тях, както и стремежът на стопанската престъпност да търси най-малкото съпротивление и да се нагажда към най-гостоприемната среда. Като дейност, мотивирана изключително от идеята за трупане на печалба при минимум „инвестиции”, стопанската престъпност е силно иновационна и има качеството много своевременно да се ориентира във възможностите, които дават **новите технологии** (най-вече в сферата на информацията и комуникацията) и да ги подчини на целите си.

ПРИЧИНИ И УСЛОВИЯ ЗА ПРОЯВИТЕ НА СТОПАНСКА ПРЕСТЪПНОСТ

Въпреки значимостта на проблема и бързата разпространимост на стопанската престъпност, криминологичните изследвания на явлениято са все още в началната си фаза. Те определено изостават от динамиката събитията така, че има несъответствие между все още ограничените теоретично и емпирично познаване на проблема и необходимостта правно-политическите системи да се справят с него. Несъмнено обяснение за условията, при които се заражда и развива стопанската престъпност могат да се търсят в **криминологичните теории** за генезиса на престъплението изобщо.

Сред класическите теории са тези, които обясняват престъпността с (1) неефективния и недостатъчен контрол; (2) с рационалния избор и пресметнатия риск; (3) с недостига на личностови задръжки; (4) със степента на обвързаност на дееца с общоприетите ценности; (5) с противопоставянето на личния спрямо чуждия интерес; (6) поемането на очаквани роли в даден социален контекст и пр.

Вероятно всяка една от познатите криминологични теории може да даде своя дял в обяснението защо намират почва и така бързо разпространение стопанските престъпления. Според германските автори обаче досега те не са се комбинирали в една изчистена и хармонична теза (*вж. напр. Andreas Schlegel – Wirtschaftskriminalitaet und Werte, стр. 9-27*). Очевидно слаби са само позициите на онези теории, които виждат социалната нищета и аутсайдерство като основен криминогенен фактор. Както и да се погледне на стопанските престъпления, те не са извършени „от бедност”, дейците им не водят живот под социалния минимум и в сравнение с извършителите на други престъпления са в най-голяма степен обществено интегрирани.

Струва ми се, че лансираните в германската литература множество теории със съвкупен принос за обяснение на явлението имат някакво място при всякакъв вид обществени условия, в които вирее феноменът „стопанска престъпност”. Все пак науката отчита, че относителната тежест на обясненията е различна и донякъде зависима от конкретния обществен модел и етап на развитие (вж. напр. *James William Coleman – The causes of white-collar-crime and the validity of explanation in the social sciences, публикувана в сборника „White-collar-crime research. Old views and future potentials”, 2001.*). В някои слаборазвити общества и народи, напр. бушмените в Калахари или семаите в Югоизточна Азия, са възприети по естествен път изключително егалитарни ценности. Хората там са склонни да споделят всяко благо със съплеменниците си и изобщо не са изкушени от користолюбив материализъм. Тоест в онези общества има фактори, извън традиционния начин на обличане, които преграждат появата и развитието на престъпления на „белите якички”.

В една или друга степен обаче всички останали общества, които възприемаме като развити и прогресивни, са основани на т. нар. „култура на конкуренцията”. В тях борбата за благополучие (на първо място материално) и за висок статус е основна цел на човешкото съществуване и има даже своите етични измерения. Същите цели доминират и в бита на хората от обществата в преход, които са отrekli пропагандирания с известна лицемерност от тоталитарните режими егалитаризъм и ценностно са се пренастроили. Пренастройването на икономическите отношения и намирането на приемлив социално-правен баланс между обществените значимите цели и средствата за постигането им е значително по-бавен процес. Макар и извън заплануваната систематика на настоящото изложение, подходящо е в този раздел да се направи първи опит за сравнение с българската действителност и възможността с общи концепции да се обясни феномена „стопанска престъпност”. Отнесено към България в днешно време, горното разсъждение дава повод да се постави акцент върху две постановки, които предлагат по-рационален поглед върху причините за явлението. Те са следните:

1. Престъплението като премерен стопански акт

Решението за извършване на стопанското престъпление, освен че не е спонтанно, а обмислено, почива и върху точен анализ на възможните негативни и позитивни последици за извършителя. То се привежда в изпълнение след оценка на риска и ако се окаже, че поемането му „си струва” на фона на очакваните ползи. В този случай икономическата престъпност процъфтява там, където рискът за извършителя е по-малък. Тук се има предвид най-вече риска от разкриване на престъплението, ефективното провеждане на наказателно производство, огласяване на деянието, общественото заклеймяване на дееца, загубата на авторитет и доверие в съответния бранш или среда.

Ясно личи, че тази постановка разглежда неефективните правоохранителни и правораздавателни системи и законодателните празноти като криминогенен фактор, особено за икономическата престъпност. Също такъв фактор е ниското обществено правосъзнание (като цяло и по определени въпроси), както и отсъствието на гражданско общество, липсата на критичност и осъдително отношение към дадени прояви, прогласени иначе за противоправни. Пак следва да се припомни, че обществената нагласа по принцип е по-толерантна към ненасилническата престъпност с анонимен пострадал, или когато пострадали са държавата и представители на икономическите елити.

Изложеното по-горе е в синхрон с профила на типичния извършител на икономически престъпления. От една страна, той е образован, притежава експертни

познания и потенциал за правилно пресмятане на риска. От друга страна, той е напълно социално интегриран, споделя наложените в момента обществени ценности, ползва се с добро име и най-често самият няма престъпно самосъзнание. Постъпката си определя като „използване на възможността“, а щом възможността е налице, понякога щедро предоставена, то нейното използване е нормално, очаквано, защото „...*всички биха сторили това*“. Последното изречение хвърля мост и към теориите за недостатъчния контрол, тъй като „възможностите“ се появяват тогава, когато контролните механизми не са способни да ги изключат.

2. Престъпността (вкл. икономическата престъпност) като структурно-функционална необходимост?

Тази постановка по същество си е социологическа и е формулирана за пръв път в края на 19 век, а в последствие доразвита и доста много критикувана. Тя се занимава с обществената реакция на отхвърляне на престъпното поведение като нетипично и противоречащо на това, което е добро и полезно и социума. Границите на тази преценка са динамични и зависят от моментния етап на развитие. Затова си заслужава постановката бъде спомената изрично, като се има предвид положението на България сега, в условията на преход и пренастройване на нормативната система.

Според обсъжданата теория, престъпността не е патологичен феномен, а нормално явление, даже необходима съставка в обществената тъкан. Тя бива определяна като „обратната страна“ на социалните правила и като такава им оказва съществено влияние. Престъплението бива наказвано именно въз основа на неговата обществена неприемливост. В този процес обществото всъщност обозначава и утвърждава своите ценности и ги защитава срещу престъпността. Същевременно се разпознава нуждата от законодателни промени, които да обслужват актуалните обществени потребности - уреждат се нови престъпни състави, декриминализират се стари такива.

Предпоставка за този „позитивен ефект“ на престъпността обаче е „доброто здраве“ на обществото, т. е. стабилността и широтата на неговите общи нормативни основи. Когато те биват отслабени и разклатени във времена на кризи, социални катаклизми и преход, нормите загубват своята регулираща сила, наложените по-рано социални правила не се спазват, границите между обществено приемливото и обществено неприемливото се размиват до неузнаваемост. В „сивата зона“ се класират тъкмо стопанските престъпления, които поради своята перфидност и останалите си белези (изпълнително деяние, типаж на извършител и пострадали) не получават такова рязко негативно отношение като класическите насилнически престъпления. Стопанската престъпност освен това вирее в структурирана среда с наложени правила и разпределени роли. Оказва се така, че нормите на престъпното или полупрестъпното поведение са способни да запълват териториите, от които са отстъпили неработещите вече норми за разпознаване на общественополезното и приемливото. При обратния, възстановителен процес, тази територия най-трудно бива отвоювана обратно от „здравото общество“, което трябва да редуцира престъпността, за да може да види „полезният“ ѝ ориентиращ ефект. Ако това не бъде сторено, сякаш не е ясно коя от двете страни доминира и използва другата за ориентир.

Иначе казано, загубата на социално равновесие и нормативна устойчивост в държавата е съществен криминогенен фактор, особено за стопанската престъпност. В сравнение с останалите форми на девиантно (отклоняващо се от правилата) поведение тя има качеството най-бързо да се прелива към сферата на обществено приемливото и търпимото. Изключването ѝ от този обхват по-късно, при настъпление на държавата, е

мъчно, заради необходимостта да се преодолеят инерцията и способността на това явление да мимикрира, да се нагажда към новите условия, а нерядко и да ги диктува.

ПРЕВЕНЦИЯ НА СТОПАНСКАТА ПРЕСТЪПНОСТ.

Изходна позиция за разсъждения по този раздел са заключенията на предходния, които определят стопанската престъпност като рационален акт, зависим от социалната и нормативна устойчивост на държавата. Престъпленията от разглеждания вид не са мотивирани от страст, а от пресмятане на риска и възможностите в конкретна нормативна, обществена и институционална среда. Дейците, от своя страна, не са социално маргинализирани – те участват в обществените връзки и по принцип споделят наложените „тук и сега” ценности. А част от ценностите, които налага консуматорското общество – напр. стремеж към повишаване на благосъстоянието, търсене на ярки материални изрази на успеха, имат дял във формирането на т.нар. „граничен морал”, анализиран в германската литература още във времената на икономическия бум през 60-те години (*вж. Grundfragen der Wirtschaftskriminalitaet, Prof. Werner Schoelligen, ВКА, 1962. стр. 17-21*). Негова отличителна черта, че в преследване на горните цели се оправдава онова користо поведение, което няма конкретна жертва и не включва брутално погазване на ясно очертана чужда правна сфера. Това е условието, при което извършителите на стопански не попадат в конфликт със своята самооценка на праведни граждани и остават социално интегрирани. Същевременно резултатите от техните действия много по-интензивно увреждат защитените от закона обществени отношения, в сравнение с елементарната битова престъпност.

При тези изходни условия превенцията на стопанската престъпност би трябвало да преследва следната цел – този вид „занимания” да станат по-опасни и по-малко рентабилни.

Според предложената от *Michael Levi в What works in combating white-collar-crime, публикувана в сборника „White-collar-crime research. Old views and future potentials”, 2001. стр. 71-72* теза, това означава усилия в четири посоки. Те са: 1. повишаване чувствителността при възприемане на стопанската престъпност (авторът я вижда като някое проявление на измамата или корупция); 2. повишаване на чувството за риск у извършителите на такива престъпления; 3. Намаляване на очакваните облаги от подобна дейност; 4. намаляване на възможността за извинителни обяснения от страна на извършителите на стопански престъпления.

Ролята на наказателно-правните норми тук е от съществено значение, но и не бива да бъде надценявана. С декларативно повишаване на санкциите и стоварването на обществените очаквания върху избрани „изкупителни жертви” и примери за правораздавателна решимост не може да бъде постигнат траен превантивен ефект. За извършителя на престъпление много по-сериозна възпираща роля от тежестта на предвиденото наказание би изиграла убедеността, че е много вероятно престъплението да бъде разкрито и да бъде проведено ефективно наказателно преследване. Това важи особено в сферата на стопанската престъпност, която е новаторска и „интелигентна”, а извършителите ѝ не са склонни да поемат всеки риск, тъй като обикновено имат какво да губят. Преди изобщо да се говори за наказателно-правна защита на обществения интерес, е редно да се наблегне върху областите на първично и вторично превантивно въздействие:

I. Механизми на гражданското общество

Никоя нормативна система, дори и най-хармоничната и гъвкавата, не е в състояние да обхване всички обществено вредни прояви, а още по-малко да ги

разобличи и санкционира наказателно или административно при спазване на демократичните принципи. Някои системи (напр. тези, които са приели т.нар. *опортюнистичен принцип*) дори не си поставят подобна задача – органите на досъдебното производство нямат задължение да проведат наказателно разследване за всяко установено престъпление, а разполагат със свое поле за преценка кое престъпление заслужава действително да бъде наказано. Роля при упражняване правото на преценка имат политически фактори и обществените очаквания, които пък са силно преплетени. Как се формира преценката е въпрос, далечен от темата на настоящото изследване, защото в германската и българската правни системи действа противоположният *легалитетен принцип*. Той бива споменат само, за да се подчертае колко силна може да бъде връзката между функционирането на гражданското общество и превенцията на престъпността, в частност и икономическата престъпност.

Посочената връзка е налице при всяка нормативна система и е толкова по-интензивна, колкото по-зряло е гражданското общество. Същата има огромна роля за противодействие на икономическата престъпност в пазарна среда. Гражданите и техните организации са крайните пострадали от повечето икономически престъпления. Те са потребителите, данъкоплатците, вложителите в банките, дребните инвеститори, ползвателите на инфраструктурата. Зрялото и информирано гражданско общество може да бъде мощен фактор за превенция на икономическата престъпност. Тя би намерила проявление, само „ако си струва” и ако печалбите оправдават загубите. Загубата може да се изрази не само в разкриване на престъплението и налагане на углавни санкции. За извършителите на крупни икономически престъпления, които същевременно са и участници на конкурентния пазар от голямо значение е рискът от загуба доверие, пазарен дял и позиции в резултат на лошата реклама от огласяването на неправомерни действия. То може да доведе до „наказващо” поведение на потребителите чрез пазарен бойкот. Обществената реакция може да предизвика тематични проверки, установяване на публични задължения, изолиране от процедурите за възлагане на публични поръчки. За да се превърне гражданското общество в действащ превантивен фактор, е нужно изпълнението на много условия, част които не са свързани с писаното право и могат да бъдат обобщени така:

- Общо повишаване на правната култура и правосъзнанието на обществото, за което най-голям дълг има политическата власт, държавния и обществен елит.
- Повишаване информираността на гражданите като потенциални жертви на стопански престъпления, усвояване на умения сами да се ориентират в пазарна среда и да подлагат на рационален анализ предложените им оферти (в стопанските престъпления се съдържа висока доза съпричиняване). Това важи особено за деянията, свързани с привличане на капитал, „доверително” управление на средства, а в България – и за други характерни прояви като строителни измами, измами свързани с устройването на работа в чужбина.
- Налагането на критично и осъдително обществено отношение към стопанските престъпления без конкретен пострадал – напр. данъчните престъпления, престъпленията свързани с нарушаване на валутния режим, защита на конкуренцията, прането на пари, някои корупционните престъпления и др. Развенчаването на тези престъпления, с които се засяга общността, като „кавалерски деликт” проява на предприемчивост и комбинативност.
- Будно, компетентно и добросъвестно отношение на средствата за масова информация и всички фактори, които формират обществени нагласи. Особена е ролята на сдруженията в неправителствения сектор. Тяхната специализация в конкретни сфери – напр. защита на потребителя, опазване на околната среда от индустриално замърсяване, противодействие на корупцията, им позволява с

повече експертно познание да събират и систематизират данни, които да извадят „на светло” проблемите пред обществеността и да подтикнат съответната администрация да се заеме с тях.

II. Икономическо и технологично развитие, регулации в други правни отрасли.

II.1. Проявните форми на стопанската престъпност са силно зависими от създадените в държавата условия за търговски обмен, отношения с фиска, правила за защита на публичния интерес. Тъкмо те предопределят областите на изява на „интелигентната” престъпност и откриват възможностите, които се използват за криминално трупане на печалби. Затова е редно откриването на пробойните в нормативната уредба и причините за утвърждаване на вредни практики да бъде задача не толкова на наказателното право, а на другите правни отрасли, които диктуват правилата в съответния бранш. Успешната превенция на стопанската престъпност изисква държавните органи от изпълнителната власт, на които е поверен отрасловия и функционален контрол да разпознават проблемите още преди да станат хронични. Неразумно е да се разчита те да бъдат онагледени от практиката на наказателните съдилища и едва тогава да им се реагира. Наказателното правораздаване по дефиниция е бавен и тромав процес, който има нисък коефициент на полезно действие, що се отнася до формирането на добрите стопански практики.

В Германия за превантивно противодействие на икономическата престъпност се разчита най-вече на многобройните и отраслово профилирани контролни и надзорни органи при **изпълнителната власт**. Те са и най-значимият източник на обосновани сигнали до прокуратурата за извършени престъпления и на аналитична информация за нуждите на разследването. Сред имащите особено важна роля служби, според *Hans Richter – съавтор на “Wirtschaftsstrafrecht’2006.*, са следните:

- Федералната служба за финансови услуги (*Bundesanstalt fuer Finanzdienstleistungen*). Същата има надзорни правомощия в областта на кредитното дело, застрахователното дело и търговията с ценни книги.
- Федералната централна банка (*Bundesbank*), както и нейните клонове в съответните провинции (*Landeszentralbanken*)
- Федералната картелна служба (*Bundeskartellamt*)
- Федералната стопанска служба (*Bundesamt fuer Wirtschaft*)
- Федералната служба за селско стопанство и прехрана (*Bundesamt fuer Landwirtschaft und Ernaehrung*).
- Федералната служба за експорт (*Bundesausfuhramt*).

Освен това неправителственият сектор е създал различни **частно-правни организации** с цел охраняване на обществения интерес, които също имат профилактично въздействие върху стопанската престъпност, способни са да съберат точна информация и да я систематизират. Прокуратурата и криминалната полиция органи партнират с някои от тях, като най-важните са:

- Немски съюз за защита от стопанската престъпност (*Dutscher Schutzverband gegen Wirtschaftskriminalitaet*).
- Централа за противодействие на нелоялната конкуренция (*Zentrale zur Beakaempfung unlauteren Wettbewerbs*)
- Федерален съюз на потребителите (*Verbraucherzentrale Bundesverband*)

След разпознаването на проблема, пак на политическата власт е задачата да предложи и наложи нови нормативни и организационни решения. Изисква се същите да са разработени с концепция, а не „на парче”. Предварителният и задълбочен анализ на очаквания ефект е особено важен, когато се засяга абстрактен обект на регулация, с

широк кръг разнотипни участници в правоотношенията – напр. данъчна система, социално подпомагане, права на потребителя, защита на конкуренцията, публични поръчки и пр. Промените трябва да се замислят и провеждат така, че да не се превръщат в нов криминогенен фактор, като пренесат натиска на по-безскрупулните „използвачи на възможности” в нова и неутвърдена среда.

II.2. Другият ускорител на процесите, свързани с икономическата престъпност е технологичният прогрес, който далеч изпреварва нормативните системи. Това обстоятелство още повече допринася значима част от ежедневието на хората и стопанските субекти да бъде изтласквано в нерегулирани сфери. Най-удачни са примерите, свързани с развитието на информационните технологии – в областта на комуникациите, обмена на електронни данни, развитието на разплащателните средства и пр. От тази гледна точка условие за добра превенция е една задълбоченост и прогностичност при полагане на нормативните основи, изучаване на чуждия опит в държави, чието развитие по-рано ги е изправило пред сходни проблеми.

Особено в сферата на компютърните и информационни технологии възприемането на чужди правни постановки и решения, надали носи съществен риск от несъвместимост с местните правни традиции. Технологичният бум в тази област направи света по-еднакъв и процесите, които протичат в различните държави следват близка, напълно съпоставима логика. Появиха се нови форми на посегателство срещу обществените отношения, охранявани от наказателно-правните норми, а някои стопански престъпления бяха улеснени от нов инструментариум. Неговите характеристики обаче често не се побират в концепциите традиционни престъпления, които са основани върху непосредствен контакт, вещественост и волеви човешки актове при разпореждане със стойности. Държавите с по-високо развитие естествено по-рано са се видели пред необходимостта да адаптират своите правни системи към новите условия. Техните законодател и съдебна практика са извървели път, който не следва да бъде откриван тепърва.

III. Приложение на наказателния закон

III. 1. Една от целите на наказателно-правните норми е със завършения процес на тяхното прилагане да се постигне **превантивен ефект**. Това обаче предпоставя разкриване на деянието, успешно предварително разследване, внасяне и отстояване на обвинението пред съда и влизане в сила на присъдата. Всеки следващ етап обхваща по-малко случаи и лица, а самият механизъм е бавен и тромав, защото от него се изисква да съдържа множество гаранции за защита правата на участниците в наказателното производство. Крайният резултат – влязла в сила осъдителна присъда и изпълнение наказание наистина е най-ярката демонстрация на държавната принуда и освен превантивна изпълнява възмездителна функция спрямо осъдения, а при тежките случаи постига и изолирането му от обществото. Затова не е случайно, че прилагането на наказателния закон се определя като третична форма на превенция.

От гледна точка на крайния резултат (подлежащата на изпълнение присъда), превантивният ефект **не е така широк**. Необосновано и пресилено е той да бъде търсен с предвиждането и налагането на изключително тежки, „стряскащи” обществото санкции, особено при тези престъпления, чиито извършители са **социално интегрирани хора**. За тях много по-голямо възпиращо действие би оказало убеждението, че е много вероятно да последва търсенето на наказателна отговорност, отколкото тежестта на предвидената санкция. Повечето от извършителите на престъпления с „бели якички” са мотивирани от очакването, че няма да бъдат разкрити, или ако това случайно стане, обвиненията срещу тях не ще издържат.

В този смисъл превантивен ефект следва да се признае и на ранните етапи наказателното производство преди постановяване на присъдата. Ясно е, че неговия успех зависи много по-силно от организационни фактори, квалификацията, независимостта и решителността на правоохранителните органи, отколкото от конкретното съдържание на санкцията в една или друга наказателно-правна норма.

Вярно и това, че твърде мекият законодателен подход може да бъде контрапродуктивен, когато има насреща си една рационална, пресметлива престъпност. При калкулирането на риска да бъде наложено и изтърпяно наказание, за извършителя на стопанско престъпление съвсем не е без значение какъв е очаквания му вид и размер. В крайна сметка наказанието трябва да е съответно и на обема на причинените вреди, а икономическите престъпления са силно вредоносни, дори и когато нямат конкретен пострадал. Емпиричните анализи, особено на тема икономическа престъпност все пак утвърждават тезата, че не строгостта на наказанието, а страхът от неговата неизбежност има по-трайно превантивно действие.

III.2. За да бъде налагането на наказание за всяко увреждащо и общественоопасно поведение в стопанската сфера, ако не неизбежно, то поне силно вероятно, основна роля има процесът на **запълване на законодателни празноти**. Способността на нормативната система да не изостава чувствително от обществените отношения и да не позволява да бъде „надхитрена” от по-изобретателните престъпници също има значение за постигане на превантивен ефект. Юриспруденцията и съдебната практика по наказателни дела са призвани да откриват и анализират празнотите и нормативния недостиг, както и да провокират политическата власт и законодателя да ги запълни качествено.

Като примери в Германия могат да се назоват въвеждането на съставите на *престъпленията против конкуренцията* - §§ 298 и 299 от ГНК, разширяване на приложното поле на някои състави, които предполагат участието на специфично длъжностно лице – *носител на публична служба (Amtstraeger)* по германското право. Новостите са резултат от гласуването на Закона на противодействие на корупцията (*KorrBG*) през 1997г., чиито разпоредби всъщност допълват или променят други закони. Същевременно под натиска на практиката германският законодател са разшири и обхвата на понятието *Amtstraeger*, като отнесе това длъжностно качество не само към лицата, които заемат служба в публичните органи, но и към онези, които по силата на специално възлагане или като представители на юридически персони се занимават с изпълнение на задачи в публичен интерес.

Причините за сегашното законодателно решение според *Fiebig/Junker – Korruption und Untreue im öffentlichen Dienst, 2004., 2 Aufl., стр. 19-22*, се обясняват с обществените потребности, породени от най-вече от възлагането на функции от страна държавата и общините на други субекти, чиито представители не могат да се определят като носители на публична служба.

Съществен принос да бъдат осъзнати те има съдебната практика, създадена преди допълване на дефиницията за изпълнител на публична служба през 1997г. и станала повод за промените. Тя е следвала един подчертано ограничителен подход при определяне на понятието по § 11 ал. 2 от ГНК и така е илюстрирала известна празнота на закона, непозволяваща наказателното преследване на деяния с безспорна обществена опасност. Авторите (по-подробно *Gina Greeve – Korruptionsdelikte in der Praxis, 2005. стр. 77-78*) посочват типичен случай на произнасяне на Върховния федерален съд (BGH) с решение от 1992г, отменило осъдителна присъда за престъпление по § 331 от ГНК (подкуп). Същото се определя като важен акт на правораздаване, стимулирало промените в закона, както по отношение допълването на дефиницията по § 11 ал.2 от

ГНК, така и по отношение уреждането на допълнителни престъпни състави по §§ 298-299 от ГНК.

Могат да бъдат приведени и **други примери** за сравнително нови престъпни състави, които безусловно се числят към **стопанската престъпност**. Тяхното уреждане е предизвикано от особената важност на защитаваните обществени отношения, или от качествено различни характеристики на изпълнителното деяние, породени от технологичния прогрес.

- Такъв състав е *компютърната измама* по § 263а от ГНК, който инкриминира обработката на данни с цел противоправно набавяне на облага или причиняване на вреда. Въвеждането му през 1986г. с т. нар. Втори закон за противодействие на икономическата престъпност (*2. Gesetz zur Bekämpfung der Wirtschaftskriminalität*), позволи да бъдат обхванати проходящите тогава престъпления против собствеността, при които резултатът се постига чрез манипулиране на *неовеществени електронни данни*. Когато техният анализ е непосредствено свързан с имуществен ефект, но е поверен на машина, а не на човек, традиционният състав на измама е неприложим. Много показателно е, че теоретични, сравнителни и прогностични анализи по отношение прилагането на разпоредбите на Закона и в частност на нормата на § 263 от ГНК са сторени и публикувани още преди той да влезе в сила, на база на широко обсъждания в професионалните среди правителствен проект за *2. Gesetz zur Bekämpfung der Wirtschaftskriminalität*. Вж. например *Ulrich Sieber – “Informationstechnologie und Strafrechtsreform” 1985*.
- Съставът на § 264 от ГНК – *измама при субсидиране и получаване на дотации (Subventionsbetrug)* е уреден още с Първия Закон за противодействие на икономическата престъпност (*1. Gesetz zur Bekämpfung der Wirtschaftskriminalität*) през 1976г. С него се инкриминира получаването, респ. гарантирането на публични средства под формата на дотации и субсидии, когато не са изпълнени всички условия. Въпреки огромното сходство с обикновената измама, германският законодател е преценил, че публичният интерес заслужава още по-интензивна защита и с въвеждането на специален състав е **улеснил доказването** на противоправното поведение. То се изчерпва с представянето на неверни данни, укриването на информация, използване на забранени средства за въздействие, или позоваването на порочни документи в процедурата по отпускане на публични субсидии или дотации. Извън съставомерните признаци на деянието остава дали и как е било формирано заблуждение у компетентния решаващ орган, който обикновено е колективен. Теорията определя състава като „*еманципиран, самостоятелно наказуем опит в предверието на измамата* – вж. *Troendle/Fischer Kommentar StGB, 51 Aufi cmp. 1117*.
- Същите разсъждения могат да бъдат отнесени и към последния пример, който авторът на това изследване ще си позволи да приведе – съставът по § 264а от ГНК – *измама при капиталонабиране (Kapitalanlagebetrug)*. Нормата е въведена през 1985г. с Втория закон за противодействие на икономическата престъпност (*2. Gesetz zur Bekämpfung der Wirtschaftskriminalität*). Отново се касае за еманципиране на престъпно деяние, гравитиращо около класическата измама, в самостоятелен престъпен състав. Той е завършен при възмездно предлагане на ценни книги, членствени права или дялове, когато в проспектите или при представянето на проекта пред широк кръг потенциални инвеститори се представят неверни позитивни данни или се укриват неблагоприятни данни за състоянието на предприятието. И тук конкретната субективна представа на пострадалия капиталовложител, размера на вредата не са необходима част от предмета на

доказване, понеже бива инкриминиран самостоятелно един по-ранен епизод от измамливото поведение, от гледна точка на класическото понятие.

III.3. Изоставането на нормативната уредба от икономическите и технологични реалности действително снижава превантивния ефект на наказателно-правните норми. Преди обаче да се капитулира пред наличието на нормативна празнота и да се чака законодателят да я запълни, този ефект следва да бъде търсен и чрез **провокиране на съдебната практика** и търсене на решения в рамките на действащото законодателство. Само така може да се прецени дали действително е назряла нуждата от промени и дали сегашният закон може да обслужи обществените потребности.

Съдебната практика също търпи развитие и стига до конструкции, които позволяват прилагането на традиционни престъпни състави спрямо по-новите форми на престъпност. За да бъдат сътворени тези конструкции, условието е органите на досъдебното производство и прокуратурата да проявяват решителност и несхематично мислене при водене на разследването и формулиране на обвинителните тези. Разбира се, тяхно основно задължение остава да спазват принципите на законност и безпристрастност и да застават зад каузи, които могат да отстояват по вътрешно убеждение. Това е и единственият начин, по който съдебната практика би могла да се конфронтира с разнообразяващите се изпълнителни деяния, засягащи обекта на защита на стопанските престъпления. Естествено е този тип обвинения да се окажат „порискови“ заради пионерската си роля, но от гледна точка целите на превенцията, нерядко рискът заслужава да бъде поет. Освен до предложения *de lege ferenda*, **повишената реактивност** на наказателно-правните системи води до подтискане на криминогенните фактори, даващи импулси на „новаторската“ икономическа престъпност и напасване на действащото право към нея.

Така например в Германия, посредством провокиране на съдебната практика, един традиционен престъпен състав като този на *измамата* продължава да намира приложение при всички деяния, в които стопански решения са били взети въз основа на умишлено предоставена невярна или подвеждаща информация, стига да е налице определяема имотна вреда и причинна връзка. Някои от тях са много по-комплицирани и мащабни от простата поредица, с която се описва измамата в германското наказателно право: въвеждане в заблуждение с цел набавяне на облага – изпадане в заблуда - волеви разпоредителен акт на заблудения – настъпване на имотна вреда за него. Става дума и за сложни като изпълнение и съдържание престъпления, в които горните четири стъпки са налични, но добре прикрити, напр. при деяния, свързани с инвестиции, реклама, спонсорство, организиране на хазарт и др. (вж. *Troendle/Fischer Kommentar StGB. 2 Aufl. § 263*).

ОРГАНИЗАЦИОННИ РЕШЕНИЯ ЗА ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА СТОПАНСКАТА ПРЕСТЪПНОСТ В ГЕРМАНИЯ

Цитираната по-горе норма на § 74c от Закона за устройство на съдилищата в Германия (*GVG*) помага за постигането на яснота що е стопанско престъпление по германското право. Това обаче е по-скоро неин страничен ефект, тъй като основната цел на разпоредбата не е даването на дефиниция, а очертаване на особена подсъдност по чисто практически съображения. Тя има важна, предопределяща роля за организационните решения, с които в Германия се противодейства на икономическата престъпност.

I. Съдебна фаза

I.1 Непосредственото действие на § 74c от *GVG* се отнася до съдебното производство и създаването на **специализирани съдебни състави** с изключителна компетентност. Разпоредбата е станала част от действащото законодателство през 1971г. и е допълвана. Определящо за това законодателно решение е виждането, че т. нар. „стопански престъпления“ изискват особена подготовка на решаващия орган за правилното им изясняване. Още тогава е отчетено, че деянията от този кръг биват извършени „професионално“ в областта на икономиката и са особено вредоносни за обществото. Техните автори пък се отличават с по-висока интелигентност и принадлежат най-често към високите социални слоеве, заемат влиятелни професионални позиции. Това им позволява по рафиниран и труден за проследяване начин да злоупотребяват със сложните механизми на съвременния стопански живот. Ето защо е било прието, че в най-добър обществен интерес би било, ако решаващият съд разполага със специална подготовка по такива дела, щом прокуратурата е видяла основания да внесе обвинения (вж. *Otto R. Kissel – Gerichtsverfassungsgesetz – 3 Aufl. 2001, стр. 815*).

Първоначално нормата е предвиждала само една възможност за **концентрация**. Съответните провинциални правителства във Федералната Република са били оправомощени да обединят районите на няколко окръжни съдилища и да възложат на един от тях решаването на делата за престъпления, изброени в § 74c от *GVG*. Така е била повлияна само местната подсъдност – стопанските дела са били насочвани към избрания съд, а на кой съдебен състав и по какви критерии се възлагат те, е решавал президиумът на съответния съд. Практиката обаче е довела и до предметна специализация на някои състави и през 1979г. тя е намерила законодателен израз. Тогава нормативно е било въведено разграничаване на компетентностите на отделните състави в окръжните съдилища и появата на стопанските камари в днешния им вид.

I.2. Делата, които се решават от стопанските камари като първа инстанция, са посочени в началото на това изложение, при опита на автора да преведе дословно и почти пълно разпоредбата на § 74c от *GVG*. Затова същите няма да бъдат изброявани наново тук. Заслужава си да бъдат направени няколко пояснения, които помагат да се разбере особената компетентност на тези състави:

А) Престъпленията, с които се нарушава митническият и данъчният режим не са подсъдни на стопанската камара при Окръжния съд, ако имат за предмет наркотични вещества. Идеята е да не се претоварват специализираните съдебни състави с дела за престъпления по Закона за наркотичните вещества (*Betäubungsmittelgesetz*). Практиката е показала, че те много често са свързани с акцесорни по своя характер митнически нарушения и укриване на данъци.

Б) Другото необходимо условие, за да бъде едно дело поето от стопанската камара, е че то трябва да е подсъдно на Окръжен съд по общите правила, описващи компетентностите на Окръжния и Районния съд. Те са уредени в §§ 24 и 73 от Закона за устройство на съдилищата (*GVG*). Очертани са престъпленията, които са от изключителна компетентност на разширени състави на окръжните съдилища (*Schwurgericht*), а останалите са подсъдни на **районния съд**. Той обаче може да налага углавни наказания с размер до *четири години лишаване от свобода* и това се използва като естествен критерий за определяне на подсъдността. На прокуратурата е дадена възможност да сезира с обвинението Окръжния съд, ако за конкретното престъпление **може „да се очаква“** по-тежко наказание от четири години лишаване от свобода, или тя намери случая за **особено значим**. С действието на тези механизми се гарантира, че специализираните стопански състави в някои от Окръжните съдилища ще поемат

истински сложните тежки дела за престъпления, изискващи познания в икономическата област, а капацитът им няма да се използва нерационално за решаване на злосторни казуси.

В) Стопанските камари при избраните Окръжни съдилища се произнасят и като **втора инстанция** при обжалване на присъди, постановени от районните съдилища в разширен състав (с участието на съдебни заседатели). Това става в случаите, когато делата по § 74с от *GVG* са били разгледани от районния съд поради сравнително ниска каузална тежест на деянията и невъзможността да се наложи наказание, по-тежко от четири години лишаване от свобода. Стопанската камара никога не е въззивен съд за присъди, постановени от едноличен състав на районния съд, който налага наказания с размер до *две години лишаване от свобода*, независимо предмета на обвинението и естеството на делото.

II. Досъдебна фаза

II.1. В Германия прокуратурите са независими от съдилищата и равнопоставени на тях правоохранителни органи, чиято основна роля да е ръководи досъдебното производство и да представлява държавното обвинение пред съда. Структура на прокуратурата е уредена в §§ 141 и сл. от *GVG* и принципът е, че прокуратурите съответстват на Окръжните съдилища (*Landsgericht*), на Висшите съдилища на провинциите, които най-често се явяват апелативна инстанция (*Oberlandesgericht*), както и на Върховния федерален съд (*Bundesgerichtshof*). Особено е, че няма поркуратури, съответстващи на най-ниското съдебно ниво – районния съд (*Amtsgericht*), а процесуалното представителство пред него се осъществява от прокурори при съответните Окръжни прокуратури, които са по-многочислени и профилирани по отдели.

Уреждането на стопанските камари като специализирани съдебни състави само в избрани окръжни съдилища, е довело до обособяването на съответните им „подсилени прокуратури“ (*Schwerpunktstaatsanwaltschaft*). Персонално и организационно те са различават чувствително от останалите прокуратури. В тях действат т. нар. „стопански отделения“ (*Wirtschaftsabteilungen*), които сами се занимават с разследване на тежките икономически престъпления, или ръководят такива разследвания, възложени на полицията или органите на Министерство на финансите. За прокурорите в тези стопански отделения важи изискване да имат допълнителна квалификация в областите на стопанското наказателно право, счетоводното и финансово дело. Дейността им се подпомага от други **щатни служители** на прокуратурата, които не са юристи – одитори, специалисти по счетоводство и контрол. Изискването към тях е да притежават експертни познания в областите на фирменото управление, макроикономиката и счетоводството. По възлагане от страна на прокурора те проучват делото и дават становища по въпросите от своята област, които се използват при формиране на крайните изводи и решението дали да бъде предаден на съд обвиняемият.

Макар и служители на централизирана система, каквато е прокуратурата, при излагане на становищата си тези специалисти **не са обвързани от указанията** на прокурора, възложил им задачата, на по-горния прокурор или на административното ръководство. Дейността им има пряк ефект върху наказателното производство. Той се проявява например с факта, че поставянето на задача от прокурора на въпросните специалисти прекъсва давността за наказателно преследване и разходите за изготвяне на експертното становище се включват процесуалните разходи.

Особено за някои видове стопански дела, като свързаните със счетоводни и балансви манипулации, управлението на парични и капиталови потоци, данъчните престъпления

и др., все повече важи твърдението за интердисциплинарния характер на разследването (вж. например *Hans Richter в Mueller-Gugenberger/Bieneck – "Wirtschaftsstrafrecht" 2006. стр. 145*). Счита се, че прокуратурата упражнява своята собствена компетентност, като сама прави както наказателно-правни, така и счетоводно-стопански оценки на фактите. Обвинението и тезата на прокурора могат да бъдат основани върху подобни „вътрешни“ експертни становища, без той да е задължен да възлага експертизи на трети лица – външни за системата на прокуратурата специалисти в дадената област. Съдът има право да приеме тези експертни становища и да ги разглежда като средство за събиране на доказателства. Това обаче не е единственият вариант за протичане на съдебното следствие, тъй като в много случаи се излагат мъчно преодолими възражения за служебна обвързаност на далия експертното становище и едната страна в процеса.

Прокуратурите в Германия, дори „подсилените“ такива, не разполагат с достатъчно широк изпълнителски апарат, позволяващ им да се занимават пряко с извършването на разследването. Когато това се случи, то е по-скоро изключение, а не правило и е предопределено от сложността на случая. Признавайки изцяло ръководната роля на прокуратурата в досъдебното производство, германската теория прибегва по тази причина до едно алегорично сравнение. Прокуратурата бива определяна като „глава без ръце“. Най-често на „главата“ ѝ се налага да управлява „ръце“, които принадлежат към друго тяло. Такива са органите на изпълнителната власт, обвързани да изпълняват поставените от прокуратурата задачи при разследването – на първо място криминалната полиция, а наред с нея и разследващите служители и звена в данъчната и митническа администрация.

II.2. По представената вече логика, разследването по стопански дела се води или подпомага оперативно от **специализирани отделения** към окръжните служби на криминалната полиция, или другите органи на изпълнителната власт. Те изпълняват указанията на прокурора и в практиката това има особено значение точно при стопанските престъпления. Само въз основа на детайлизирани указания на прокурора бива определян обхвата на разследването, ролята на всеки от участниците в производството и необходимите действия по събиране на доказателства. Създаденият екипен принцип по-скоро предполага сътрудничество и комуникативност между полицията и прокуратурата при следване на определени правила, отколкото се проявява като диктат на едната страна в субординационното отношение. Това е резултат и от ясното разпределение на отговорностите и специализацията в разследващите органи.

А) При особени случаи като тежки **корупционни прояви**, работата често бива поверявана на онези полицейски структури, които водят и вътрешните разследвания срещу свои служители и имат опит при събирането на доказателства в недружелюбна среда, обединена от принципа на мълчанието. Практиката е наложила и характерни местни решения в отделните провинции и съдебни райони. На ръководителите на правоохранителните и полицейските органи е дадена възможност за търсене на по-гъвкави форми и привличане на външен експертен потенциал в разследванията. За най-трудните от полицейска гледна точка разследвания, каквито са тези за корупционни престъпления, в някои провинции (*Шлезвиг-Холщайн, Баден-Вюртемберг*), функционират специализирани звена (*Task Force Korruption*), в които освен прокурори и полицаи участват специалисти от данъчната област и възлагането на обществени поръчки, счетоводството, строителното дело и др. (вж. *Gina Greeve – Korruptionsdelikte in der Praxis, 2005 стр.6-10*).

Б) Що се отнася до **данъчните престъпления**, те могат да бъдат разследвани както от прокуратурата, така и от службите на министерството на финансите. Във

втория случай разследването се води по правилата на данъчното производство, като то може да обхване и свързани с данъчното престъпление друго деяние. Прокуратурата бива информирана незабавно в такива случаи на по-широк предмет на разследване и нейно е правото да реши кой да продължи да го води.

Ако в хода на данъчна ревизия възникне обосновано предположение за корупционно престъпление или престъпление с размяна на имущества и активи, по правило това води до необходимост да се разследва и евентуално укриване на данъци. Практически, двете теми са неразривно слети и фактите, свързани с корупционната проява се изясняват в същото производство. На възражението относно компетентността на данъчните органи да вършат разследвания, чийто предмет не са само престъпленията против фиска, е намерен чисто прагматичен отговор – данъчната администрация е задължена да поверява такива случаи на специално подготвени служители. Щом се установят данни за престъпление, започналата ревизията се прекъсва, а на уличения се разяснява започването на разследване за престъпление. Като при всяко наказателно производство тежестта на доказване лежи върху разследващия орган и важи принципа „*in dubio pro reo*”, съгласно който съмненията се тълкуват в полза на уличеното лице.

Като разследващи органи извън полицията могат да се явят, както служители на данъчната администрация, така и служители на митниците. Митниците имат право да разследват престъпленията против държавния фиск по същите правила. Служителите, натоварени с тази задача, разполагат с всички права на полицейските разследващи органи. Специален ресор само на митническите разследващи органи са престъпленията и нарушенията по Закона за противодействие на нелегалното наемане на работници (*Schwarzarbeitsgesetz*).

СЪПОСТАВКИ МЕЖДУ ГЕРМАНСКАТА И БЪЛГАРСКАТА УРЕДБА И ПРАКТИКА

Всички изброени в предходните части на това изложение трудности пред постигането на общовалидна и изчерпателна дефиниция на понятието „стопанско престъпление”, важат и за българската, и за германската правна система. От там следват и затрудненията при изработването на прецизни механизми за противодействие на едно аморфно и многолико явление. Германската правна система обаче е направила значително повече, за да изведе (включително и по емпиричен път) пред скоби проблема „стопанска престъпност” и да предложи практически ориентирани решения за противодействието му.

В България липсва специална нормативна уредба от високо ниво, отсъства уредена със закон профилираност съдебните и правоохранителни органи, не може да се говори и за теоретично обособен дял от науката наказателно право, който да се занимава насочено с въпросите на стопанската престъпност. Доколкото е налице специализация, тя е наложена от практическите потребности, има конюнктурен характер и не е подчинена на общовалидни национални правила. Затова много от сравненията, които ще последват по-долу, могат да се определят като съпоставка между **намерени решения** за особено третиране на стопанската престъпност в германската правна система и **липсата** на такива решения в българската.

I. Още на ниво **научна дисциплина** в Германия е обособено т. нар. „стопанско наказателно право” (*Wirtschaftsstrafrecht*). Специалната подготовка по нея е условие за работа в стопанските отделения на „подсилените” прокуратури и в стопанските камари

на Окръжните съдилища. Тя се преподава отделно в някои университети, има свои източници и утвърдена библиография.

Горното не е изненада, като се има предвид традицията в германската юриспруденция и преподаването на правни науки, съчетана възможността за специализация, която повечето университети там дават още в хода на следването. Могат да бъдат приведени примери и с други преподавани отделни научни дисциплини, които се задълбочават върху определени теми от особената част на наказателното право – *компютърно наказателно право, наказателно право и опазване на околната среда*. Термините „стопанско наказателно право” и „стопанска престъпност” се използват отдавна в законодателството, както личи от цитираните по-горе Първи и Втори закони за противодействие на стопанската престъпност.

Като научна дисциплина стопанското наказателно право се занимава с особеностите на вината, съучастието, опита, множествената престъпна дейност на деянията от своя обхват. Той бива определен по функционални критерии и не се съобразява със структурата на Особената част на Наказателния кодекс като ориентир за защитения родов обект. Следва да се признае, че в Германия подобен подход може да бъде по-лесно оправдан, понеже Наказателния кодекс не е единственият източник на материалното наказателно право.

Например според възприетата от авторите на *Mueller-Gugenberger/Bieneck* – *“Wirtschaftsstrafrecht” 2006* систематика на учебника им, претърпял четири допълнителни издания от 1987г. насам, стопанското наказателно право включва:

- (1) престъпленията и закононарушенията, свързани учредяването на стопански предприятия
- (2) престъпленията и нарушенията, извършени по повод дейността на предприятието и участието му в пазарните отношения
- (3) престъпленията и нарушенията, свързани с прекратяване дейността, оздравяване и несъстоятелност на предприятията.

Без да обвързва така пряко стопанското престъпление с фазите на развитие на търговското предприятие (тук се има предвид юридическото лице, а не имуществото), по-старата литература по тази учебна дисциплина си служи с близка систематика и изброяване на типични престъпления. Вж. например *Ziprius/Terstegen* – *“Wirtschaftskriminalitaet” 1963*, които в частта „Специална стопанска криминология и приложни състави” изброяват и разглеждат подробно престъпления като: *измама и нейните сродни; престъпленията, свързани с нарушено доверие (безстопанственост и злоупотреба с доверие, корупционни престъпления); престъпления срещу конкуренцията; престъпления, свързани с несъстоятелността; укриване на данъци и мита*.

На автора на настоящото изследване не е известно у нас теорията да се е занимала така издълбоко с проблема, че да му е посветила специална научна дисциплина или обилна библиография. Всеки що-годе усърден опит в тая посока би бил много полезен, дори ако успее да опише и систематизира само някои критерии за определяне безспорните случаи на стопански престъпления и да подпомогне утвърждаването на идеята, че те трябва да се разследват при особени условия, темпо и отчетност. В противен случай приоритетните дела в България ще продължават да се определят ад хок – по нечие субективно виждане, или още по-зле – въз основа на формалните белези правна квалификация или срок на разследване, който поставя под общ знаменател най-разностепенни казуси.

II. В Германия най-висок по степен нормативен акт съдържа разпорядба, която практически очертава пределите на стопанската престъпност. Възможно е да се

отстоява тезата, че **нормата на § 74с от Германския закон за устройство на съдилищата (GVG)** се е появила от прагматични, а не от високотеоретични съображения. Възможно е да се твърди още, че първоначалната ѝ концепция е била друга – постигането на концентрация и специална местна подсъдност, а в последствие се е доразвила до уреждане на специализирани съдебни състави. Въпреки това тя е изиграла и продължава да играе важна роля за практическото противодействие на стопанската престъпност и в съдебната, и в досъдебната фаза. Въз основа на нея е постигнато следното:

(1) Устроени са стопанските камари в избрани Окръжни съдилища. Проведено е съдебното райониране, що се касае до подсъдността по стопански дела, установени са правила и изисквания за заемане длъжността на съдия в специализираните състави за разглеждане на икономически престъпления.

(2) Устроени са подсилени прокуратури със стопански отделения, съответни на избраните Окръжни съдилища със стопански камари, установени са правила и изисквания за назначаване на прокурори и икономически експерти в тези отделения.

(3) Нормата е послужила за сътворяването на работни, нагледни дефиниции на понятието „стопанско престъпление“ (*вж. първата следуводна част на настоящото изследване*). С тяхна помощ органите на досъдебното производство получават достатъчно рано ясен ориентир за същината на разкрития случай и обстоятелствата, при които ще протече разследването. Създадена е възможност своевременно и по отработени механизми работата да се поеме от компетентното стопанско отделение на прокуратурата и специализирани разследващи органи. За тях важат други правила относно срокове, натовареност с брой дела, отчетност на свършена работа, което е истинският израз на приоритетно отношение към дадена тема.

У нас отсъства конкретна норма в устройствен, или какъвто и да е друг закон, която да дава подобен полезен ориентир що е това стопанско престъпление.

Не е възможно да се определи съдържанието на това понятие, като се използва систематиката на Наказателния кодекс на Република България, както и германският Наказателен кодекс не е изпълнил тази задача. Действително заглавието на Глава VI от Особената част на НК гласи „Престъпления против стопанството“ и съдържа пет раздела, два от които имат в своите заглавия думата „стопански“. Някои от съставите (напр. чл. 219, чл. 220, чл. 225в от НК и др.) със сигурност пасват на **общата представа** за престъпления, извършени от „белите якички“, или както звучи тромавият ми превод *„в рамките на действителна или мнима стопанска дейност, които извън увреждането на конкретно лице засягат стопанския живот, или могат да увредят общността, като за това се използват привидно законни форми, или се злоупотребява с възможностите на действащото право или отношенията на доверие в стопанския обмен и (или) тяхното разследване изисква специални икономически познания“*. Повечето обаче остават много далеч от нея, въпреки че се намират в главата „Престъпления против стопанството“. Удачна илюстрация са съставите на чл. 232, чл. 235-237 от НК. Наистина е нелепо действието на търговеца, който измами купувач при меренето и тегленото на стока при продажба на дребно, или незаконната сеч и ловуване, да се определят като тежко стопанско престъпление, чиито извършител се е възползвал от възловата си позиция и особено влияние.

От друга страна, много от деянията, които олицетворяват понятието престъпление на „белите якички“, не са уредени в Глава VI от особената част на НК – напр. тежките случаи на длъжностно присвояване по чл. 203 от НК, квалифицираните подкупи, тежките случаи на престъпление по служба.

Опитите да се въведе някакъв ориентир окончателно с оспорваната Инструкция №1 за работата и взаимодействието на органите на предварителното разследване

(ИРВОПР). Тя впрочем е приета въз основа на стария НПК и затова сега стои въпроса за мълчаливата отмяна на нейните текстове, след влизане в сила на новия НПК. Инструкцията първо не обвързва по никакъв начин съда, чиято е последната дума при разглеждането на делата, а на второ място разчита на твърде общ и схематичен подход при определяне на приоритетните дела на специален отчет. Критерии са само квалификацията на обвинението и изтеклия срок на разследване. Под общ знаменател са поставени укриването на данъци в размер на 3000 лв. и на 3 000 000лв. Еднакъв според формалните критерии на инструкцията е приоритетът на едно дело за присвояване по чл. 201 от НК, чийто извършител е длъжностното лице шофьор, присвоил един резервоар гориво, и друго дело за длъжностно присвояване, по което е привлечен да отговаря организатор на финансова или строителна пирамида със стотици пострадали „вложители”.

III. Българският законодател, за разлика от германския, е чужд на идеята за специализация на съдебни състави и прокурорски звена в национален мащаб, които да поемат делата за тежки стопански престъпления. Изхожда се явно от разбирането, че е налице еднаква подготвеност и специализация на всички първоинстанционни съдии и прокурори. Затова се залага на стриктни формални критерии при определяне на правилата за родова и местна подсъдност. В Германия специализираното разглеждане на стопанските дела е станало възможно точно поради наличието на по-**гъвкави правила за подсъдност** и по-голямото възможности за концентрация, които дава тамошната уредба на правоохранителните органи.

На първо място, системата на прокуратурата не следва плътно тази на първоинстанционните съдилища. В Германия отсъства еквивалента на Районните прокуратури, които у нас са съответни на Районните съдилища. Обвинителната функция пред първоинстанционните съдилища в Германия, каквито могат да се явят Районният съд (*Amtsgericht*) и Окръжният съд (*Landsgericht*) се осъществява от прокуратурата при Окръжният съд. За сметка на това, концентрираните прокуратури са по-многочислени обезпечени в кадрови и план. Във всяка от тях е въведена специализация по отдели.

На второ място виждането на самата прокуратура за тежестта на обвинението и евентуалното наказание е определящо за това, пред кой съд да се внесе обвинителния акт – окръжен или районен. Щом ще се пледира за наказание, по-ниско от четири години лишаване от свобода и се очаква налагането на наказание под този размер, обвинението не ще бъде внесено в стопанската камара на Окръжния съд, а пред съответния районен съд. Това важи дори ако разследването е водено под ръководството на стопанското отделение в прокуратурата и касае деяние от изброените в § 74c от GVG. Стопанската камара може да се яви въззивен съд при проверка на вече постановената присъда. Така са създадени условия за пресяване на случаите и по сложност, и по тежест, преди с тях да се заемат специализираните отделения на прокуратурата и стопанските камари. За същинската фаза на наказателния процес-съдебната, ситото е по-гъсто.

Изводът е, че германският законодател отрича закрепостяването към строго формални правила за родова и местна подсъдност, каквото обаче традиционно е налице у нас. Новият НПК също не изневерява на традициите. В чл. 35-45 от НПК се урежда императивно подсъдността, а от там и компетентността на органите на досъдебното производство. По изключение горестоящият и по подразбиране по-опитен и вещ прокурор иземва функции, подпомага или върши работата на подчинения си прокурор с мотива, че делото е сложно и справянето с него изисква повече подготовка и знания. Ако това се прави, то аргументите са други и често не съдържат проявление на екипния

принцип, което означава най-малко двупосочен обмен на информация, обсъждане и участие във вземането на решения. Пак като изключение е предвидена възможност с разрешение на Главния прокурор да се промени района на провеждане на досъдебното производство, съответно и наблюдаващата прокуратура (чл. 195 ал.4 от НПК).

Високата приоритетност на такива дела в досъдебната фаза намира израз чрез вземането им на специален отчет от горестоящата прокуратура. Това поставя под контрол интензивността на работата на наблюдаващия прокурор от най-ниско ниво и на разследващия орган, но рядко я улеснява съдържателно. Типичното проявление на състоянието „под специален отчет” на едно досъдебно производство е взискването на информация за състоянието на разследването от горе надолу и подаването на справки и доклади в обратната посока. Критерият, по който делата се вземат на специален отчет е формален и увеличава броя им, съответно намалява възможностите и мотивацията на горестоящите и (както се очаква) по-вещи прокурори, да оказат конкретна методическа помощ на наблюдаващите прокурори, да работят заедно с тях по делото и да споделят отговорността им.

Фактическата и правна сложност на конкретното дело съвсем не представлява критерий за определяне на подсъдността. Родовата подсъдност е безпрекословна и зависи само и единствено от квалификацията на обвинението, а местната подсъдност може да бъде променена по причини от технически характер и при невъзможност да се образува съдебен състав – чл. 43 от НПК.

IV. По правило германската съдебна практика бива провокирана с множество дела с обвинения за стопански престъпления. Статистически броят им продължава да се увеличава всяка година и голяма част от престъпленията са квалифицирани по класическите престъпни състави като например *измама* по § 263 от ГНК, *безстопанственост и злоупотреба с доверие (Untreue)* по § 266 от ГНК. Исторически по-новите престъпни състави са били въвеждани при действието на два фактора: (1) когато се появят ясни сигнали (включително и чрез съдебната практика) за недостиг на възможности дадено противоправно поведение да се подведе под някой традиционен състав; (2) когато стане ясно, че дадени обществени отношения се нуждаят от по-засилена наказателно-правна защита в сравнение с тази, която може да им даде традиционния престъпен състав.

В сферата на стопанското наказателно право подходяща илюстрация на горната теза е генезисът на престъпните състави по §§ 263а, 264, 264а от ГНК – съответно *компютърна измама*, *измама при получаване на субсидии и дотации* и *измама при капиталонабиране*. Появата на първия от тях е предизвикана от невъзможността новите механизми на изпълнителното деяние да се включат в класическата конструкция на традиционното престъпление. Вторите два пък представляват еманципирани като отделни престъпления съставни части на класическата измама, която също би могла да се отнесе към инкриминираното поведение, но при по-тежък режим на доказване.

Горното разсъждение сякаш дава на автора на настоящото изследване увереност да твърди, че в германската правна система отсъства (или ако го има, е голяма рядкост) отстъплението от традицията в прилагането на общите престъпни състави за стопанските деяния. Традиционно прилаганият престъпен състав може „да отстъпи”, само ако бъде уреден нов, специален такъв, който по-точно съответства на белезите на деянието или позволява по-лесно доказване.

В България, тъкмо напротив, се наблюдават случаи на отстъпление от прилагането на някои общи престъпни състави (визирам престъпленията по служба),

които старата съдебна практика възприемаше и налагаше като средство за противодействие на стопанската престъпност.

Тенденцията бе начената с *Решение №235/10.12.2003г. по н.д. № 79/2003г. на ВКС, III-то наказателно отделение*, и с нея се променя концепцията за приложното поле на престъпленията по служба, като се отграничават същите по общия критерий на засегнатия **родов обект** и обвързаността им с дейността на органите на публичната власт и управление. Така се отричат тезите на старата основополагаща съдебна практика, създадена преди влизане в сила на Конституцията от 1991г. Приема се, че „... постановките в *Постановления № 7/1987г. и № 2/1980г. на Пленума на ВС на НРБ, Тълкувателно решение № 50/1980г. на ОСНК на ВС на НРБ...* не могат да се отнесат към вече променените отношения относно правото на собственост и функционирането на стопанството, гарантирани с действието на новата Конституция”.

При следващи свои произнасяния ВКС стига до същия извод – вж. напр. е *Решение № 297/2004г./31.03.2005г. по н.д. № 921/2003г. на II н.о. на ВКС*, според което „...длъжностно лице може да бъде субект на престъпление по служба, само ако осъществява своите функции в държавен орган или обществена организация.” Това решение също си служи с тезата за новите общественно-икономически условия, които налагат пояснението, че престъпленията по служба не могат да бъдат извършвани и извън държавните органи и обществени организации. За разлика обаче от предшестващото *Решение №235/10.12.2003г. по н.д. № 79/2003г. на ВКС, III-то наказателно отделение*, тук не се оспорват постановките на старите тълкувателни решения и постановления на ВС на НРБ. По-скоро с голяма доза избирателност се набляга върху онези части от тях, които обвързват длъжностното лице – субект на престъплението по служба с дейността на държавните органи и обществени организации и изискват то да бъде част от тяхната система – напр. т.1 от мотивната част на *Постановление № 2/1980г. на Пленума на ВС*. Не са коментирани обаче други указания от посоченото *Постановление на ВС* (напр.т.2 от мотивите), нито тезите в други задължителни актове на ВС – т.р. 50/1980г. на ОСНК, *Постановление № 8/1978г.*, *Постановление № 3/1970г.*, които сочат за възможен субект на престъпление по служба и това длъжностно лице, което заема служба или длъжност, свързана с управление на имущество и в структури, ясно различни дори по онова време от държавата и нейните предприятия – напр. в кооперации.

Не може да се отрече, че тезите в дадените за пример произнасяния на ВКС са внимателно мотивирани, макар и с избягване на някои аспекти, които биха могли да ги противопоставят на действащия закон – напр. чл. 283а от НК. Проблемът обаче лежи другаде. За разлика от германската съдебна практика, българската отстъпва от свои традиционни позиции, без да предлага нови конструкции и без да е налице внимателно подготвена и станала част от действащото законодателство алтернатива за обхващане на същото поведение, чиято обществена опасност никой не отрича. Не винаги общите престъпленията против стопанството по чл. 219-220 от НК са възможен вариант за реализиране на наказателна отговорност, както е в случая, станал предмет на *Решение №235/10.12.2003г. по н.д. № 79/2003г. на ВКС, III-то наказателно отделение*. Най-малкото съставите на престъпленията *безстопанственост* и *склучване на неизгодна сделка* изискват възникване, респ. доказване на реални измерими и значителни вредни последици. Отделно стоят въпросите за дисбаланси в размера на санкциите, давността за наказателно преследване и пр. Като цяло може да се обобщи, че в сравнение с германската, българската съдебна практика по наказателни дела е в по-малка степен фактор при определяне на законодателните приоритети. Тя е и по-малко склонна да търси резерви и възможности за извеждане на приложими конструкции в рамките на действащия закон.

ИСПОЛЗВАНА ЧУЖДА ЛИТЕРАТУРА:

1. *GVG, StGB, StPO, GmbHG*
2. *Andreas Hey – Die oekonomische Analyse ausgewahlter Wirtschaftsstraftaten 2004.*
3. *Wirtschaftskriminalitaet BKA - Herbsttagung, 2002*
4. *Alexander Schlegel – Wirtschaftskriminalitaet und Werte. 2003.*
5. *Hans See/Eckart Spoo – “Wirtschaftskriminalitaet – kriminelle Wirtschaft”, 1997.*
6. *Christine Saenger - Wirtschaftskriminalitaet im Zusammenhang mit der Wiedervereinigung, 1999.*
7. *Otto R. Kissel – Gerichtsvefassungsgesetz – 3 Aufl. 2001.*
8. *Wirtschaftskriminalitaet – Wissenschaftliche Beitrage zum 50-jaehrigen Bestehen der Neutra Treuhand AG, 1982.*
9. *Fiebig/Junker – „Korruption und Untreue im offentlichen Dienst”, 2004., 2 Aufl.*
10. *Gina Greeve – „Korruptionsdelikte in der Praxis”, 2005.*
11. *Sven Ake Lindgren. – „White-collar-crime research. Old views and future potentials”, 2001. with articles by James Coleman, Hazel Croall. Michael Levi, Steve Tombs and others.*
12. *Mueller-Gugenberger/Bieneck – “Wirtschaftsstrafrecht ’2006.*
13. *Troendle/Fischer Kommentar StGB, 51 Aufl.*
14. *Ulrich Sieber – Informationstechnologie und Strafrechtsreform. 1985*
15. *Ziprius/Terstegen – “Wirtschaftskriminalitaet”1963*